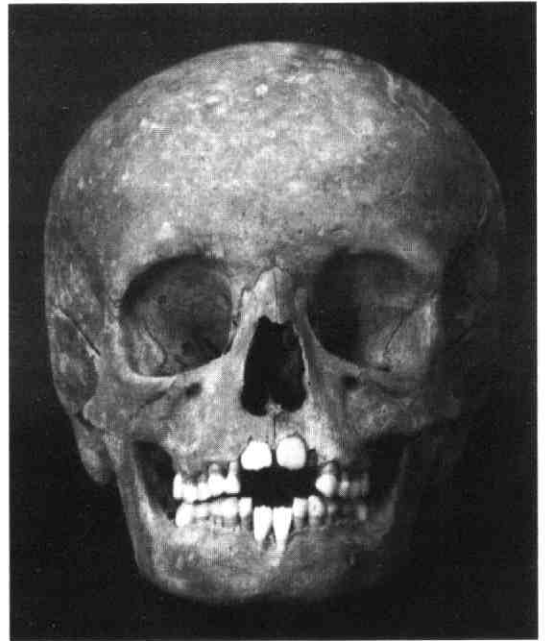

Al sinds jaren vindt opgegraven menselijk gebeente in Utrecht zijn weg naar het gemeentelijke archeologische depot. Soms worden zomaar één of enkele menselijke botten gevonden bij rioolwerkzaamheden, het uitgraven van een kelder, maar soms ook wel bij een echte opgraving. In tegenstelling tot bij dierlijk botmateriaal intrigeert dat een ogenblik. Maar wat kan je met een mooi gaaf sleutelbeen, dat bijvoorbeeld - buiten enige context - bij de opgraving in de zomer van '91 achter de Muziekschool wordt gevonden? Zoals dat betaamt wordt de vondst 'sleutelbeen' (clavicula staat beter) geregistreerd en in dit geval nog voorzien van de kwalificaties 'menselijk en rechts'. En daarbij blijft het.

Het wordt anders als er één of enkele minder of meer complete skeletten worden gevonden, waarbij wel degelijk van een bepaalde context sprake is en ook nog eens op goede gronden gedateerd kan worden. Tamelijk recente voorbeelden hiervan zijn de vondst van drie skeletten in 1980 bij de opgraving aan het Pieterskerkhof en die van vier in en onder het afgebrande gebouw van K & W aan de Mariaplaats in 1990. Aan de situeringen van de vindplaatsen, de bijzondere dateringen - respectievelijk begin 5de eeuw en overgang 11de-12de eeuw, alsmede aan de intrigerende grafrituele aspecten ervan wordt in het kader van dit stukje voorbijgegaan. Zij verdienen zeker nog eens nader aandacht.

Oud zeer

Schedeltje van een 'typisch' zesjarig kind met een duidelijk wisselgebitje.

Foto auteur

Hier wordt alleen maar wat bespiegeld over de skeletten als zodanig en in het bijzonder over de leeftijd bij de dood van de desbetreffende individuen. Die kan - soms meer, soms minder - accuraat uit de skeletten afgeleid worden. Bij twee vrijwel complete skeletten aan het Pieterskerkhof kon bij het opgraven al vastgesteld worden dat het om kinderen van omstreeks 11 jaar ging. Blijkens de aanwezigheid van nog enkele melkkiesjes in de zich

ontwikkende volwassen gebitten was dat niet zo moeilijk. Bij die constatering dient zich dan ineens enige emotie aan, dat is niet ongewoon bij het aantreffen van stoffelijke resten van mensen. In dit geval was er ook iets van meewarigheid, gezien de geconstateerde leeftijden. Dat gebeurde trouwens ook bij de resten van dat skeletje van een baby van 12 maanden onder K & W, 900 jaar geleden ter aarde besteld in de voormalige Mariakerk.

Foei, hoort men vaak, emotie en ook later nog eens bij onderzoek van skeletten... weinig wetenschappelijk! Skeletten en aardewerkfragmenten behoren beide immers tot de categorie materiële vondsten bij een opgraving, die informatie bevatten. Die moeten nuchter bekeken worden, gelijke monniken, gelijke kappen!

Och, daar kan over getwist worden, evenals over wat een wetenschappelijke benadering eigenlijk inhoudt en of daarbij emotie storend zou werken. Het één behoeft het ander toch niet uit te sluiten? Menselijke skeletten vormen zeker 'materiaal', waaraan zinvolle informatie kan worden ontleend en dat wordt dan ook als zodanig benut. Maar in tegenstelling tot aardewerk zijn het hier wél stoffelijke resten van medemensen, die ons maar even voorgingen. Jazeker, "even", of dat nu die mensen van Swifterbant zijn (bijna 6 millennia geleden), die Romeinen uit Nijmegen of die mensen uit de Broerenkerk te Zwolle uit het begin van de 19de eeuw AD.

Het is niet zo verwonderlijk dat dergelijke gevoelens zich bij stoffelijke resten van kinderen wat meer manifesteren. Dan doet zich dus die meewarigheid voor, dan doemen vragen op als 'waarom moest dat nou, zo vroeg' en 'wat moet dat wel betekend hebben voor de moeder, de ouders'?

Dat alles doet zich in versterkte mate voor als er niet meer van een enkel of een paar skeletten sprake is, maar van meer of minder omvangrijke populaties uit een grafveld of kerkhof. Die kunnen een bepaalde gemeenschap representeren, op het platteland bijvoorbeeld van een gesloten groep landbouwers, in een stedelijk kader bijvoorbeeld die van een wijk. Als aan dergelijke populaties door onderzoek de frequentieverdeling der leeftijden bij de dood wordt vastgesteld, dan zijn het met name de percentages kinderen, die indruk maken. Enkele van die percentages mogen dat verduidelijken; ze zijn ontleend aan populaties van gevarieerde herkomst.

Voor Utrecht zijn de populaties uit de kapel van het vroegere St. Jobsgasthuis (in 1980 opgegraven) en die van het Jacobiekerkhof (1988) interessante voorbeelden.

De kapel van het Sint Jobsgasthuis werd - na een klein aanloopje - in grove trekken tussen 1500 en 1800 als algemene begraafplaats gebruikt. Op goede gronden kon qua datering een verdeling in de ruim 1000 individuen worden getroffen. Tussen 1500 en 1650 stierf ongeveer 11 procent daarvan vóór het 8ste levensjaar, tussen 1650 en 1800 was dat 12 procent. (Rond het 18de levensjaar was dat al meer dan 30%!)

Op een gedeelte van het voormalige Jacobiekerkhof werden bijna honderd individuen opgegraven. Of deze voor de gehele populatie representatief waren, kon niet worden nagegaan, maar hier bedroeg hetzelfde percentage 32, dat is 1 op de 3 en bepaald niet niks!

Dat dit bij de in 1976 opgegraven populatie der Johanneters op het Vredenburg slechts 2 procent (enkele kinderen) bedroeg zal geen verwondering wekken, of - uit een ander gezichtspunt - juist wel?

Nog enkele percentages van andere populaties, die op dezelfde wijze werden onderzocht:

Lent, een landbouwersgemeenschap, ca. 620-730 AD, 18 procent;

Dorestad, stedelijk, De Engk, ca. 700-850 AD, 6 procent; waarbij uitdrukkelijk vermeld moet worden dat slechts een klein gedeelte van het grote grafveld werd opgegraven. Er kan zeer wel van een selecte steekproef sprake zijn;

Den Bosch, St. Janskerkhof, ca. 1700-1850 AD, 12 procent.

Zwolle, Broerenkerk, ca. 1820-1830 AD, de berekeningen zijn nog niet klaar, maar alles wijst op een percentage van minimaal 10.

Bij deze laatste populatie van omstreeks 600 individuen - waarvan de schedels voor onderzoek enkele maanden in het archeologische depot gastvrijheid genoten - kan nog een wat bizarre bijzonderheid over de jonge kinderen daaronder vermeld worden. Hoewel ze nog maar circa 170 jaar geleden in de kerk begraven werden, had de vertering - in tegenstelling tot bij de volwassenen - ernstig huisgehouden. Geen wonder, hun bot bevatte nog veel organisch materiaal. Vooral bij pasgeborenen - maar ook bij de wat oudere kinderen - reesteerden er van de harde weefsels slechts tanden en kiezen temidden van schamele resten van het restskelet. Tandglazuur lost nu eenmaal slecht op; het weerstaat - hoe kan het anders - het langst de tand des tijds.

En zo kon het gebeuren dat in twee kartonnen doosjes, die eens suikerklontjes bevatten, de resten van zo'n dertig kindertjes in plastic zakjes een onderkomen vonden. Bij het zien van die povere resten vraag je je af, hoeveel leed daarin vertegenwoordigd ligt?

Je realiseert je ook dat jezelf een product bent van voorouders die voldoende lang aan het principe "survival of the fittest" voldeden.

Tjeerd Pot